

desto mere ærgerligt er det, at JLC og HKN ikke kommer ind på dem i deres indledning til værket.

JLC og HKNs oversættelse af *Kirkehistorien* og *De martyribus Palaestinae* er ledsaget af et fint noteapparat med faktuelle forklaringer, bibelhenvi-ninger og enkelte bemærkninger i forhold til oversættelsen. I forhold til Eusebs fremstilling af sin samtidshistorie henviser JLC og HKN til varierende fremstillinger i Lactantius' *De mortibus persecutorum* og Eusebs egen *Vita Constantini*. Her kunne man med fordel også have inddraget ikke-kristne kilder som et interessant korrektiv, eksempelvis de tolv *Panegyrici Latini*.

At udgivelsen ofte vil komme til at fungere som et opslagsværk understøttes fint af en række registre bl.a. over person-, sted- og folkenavne, og henvisninger til både bibelske- og ikke-bibelske skrifter samt et emneregister. Endelig er værket ledsaget af en kort litteraturliste med særlig fokus på dansksproget litteratur. Der bliver dog også nævnt enkelte fremmedsprogede værker, dog primært af ældre dato. Den nyeste Euseb-forskning er næsten helt fraværende, og særligt savner jeg et par litteraturhenvisninger til *Vita Constantini*, der dog spiller en ikke ubetydelig rolle i JLC og HKNs egne noter.

Sidste gang, der blev udgivet et bind i serien *Antikken og Kristendommen*, var originalteksten placeret parallelt med oversættelsen. Det er jo nok sparet væk denne gang pga. omfanget af Eusebs værk. Men hvor ville det have været flot, hvis det havde kunnet lade sig gøre.

Finn Damgaard

James L. Larson

Reforming the North. The Kingdoms and Churches of Scandinavia, 1520-1545. Cambridge / New York m.fl.: Cambridge University Press 2010. IX + 534 s. £ 71.

Den nordiske kirkes historie, som P.G. Lindhardt udgav (1945), og siden reviderede flere gange (1967 med J. Balling), er velsagtens en af de eneste kirkehistoriske udgivelser, der virkelig forsøger at skildre hele Nordens kirkehistorie under såvel det samme blik som i en og samme bog. Nævnte gamle sag er vitterlig kirkehistorisk, med reformationen som den uafvendelige aksel, hvorom både værk og kirke drejer sig. Lindhardts bog er dog blot en lærebogssammenfatning af de respektive nationale kirkehistorier, og anlægger således det reformationshistoriske perspektiv nationalt, centreret omkring vægtige personligheder eller skrifter, nådigst med skyldig skelen til Tyskland.

Det synes derfor forfriskende med en skandinavisk-læsende amerikaners blik på hele sagen, ja, Larson lover med sin *Reforming the North* stovt en "rereading [of] the record" (4).

Larson er prof. emeritus i skandinaviske sprog fra Californien-universitetet i Berkeley, altså ikke af folk, vi normalt forbinder med reformationshistorieskrivning. Det præger bogen, der ganske enkelt snarere er en kronologisk *tour de force* gennem Kalmarunionens fald, og hvad deraf fulgte af

politik – reformationen som et *aber dabei* i hænderne på de store personer – end en kirkehistorie på tværs af de nationale grænser, selvom titlen vel lover noget andet? Larson tilsiger ellers i sin forjættende indledning et nyt komparativt perspektiv på både Skandinavien (hvor København er stormens øje; den nordiske periferi er altså ikke med) og på reformationen, der skal væk fra “these older narratives, which assume the inevitability of reform and its consequences”, hvorfor hundredvis af bøger og fremstillinger “need to be reevaluated” (4). Nå da, på sin vis er jeg enig, og man imødeser altså en gennemgribende, neugestaltende fremstilling af reformationen på basis af kilderne. Det får man bare ikke. Faktisk skal man næsten halvejs ind i den fyldige bog, før man træffer på et kapitel, der reelt set behandler kirken, og ja, er det fx ikke for enkelt at løbe de danske prædikanters teologi – i form af bekendelsen fra herredagen i København 1530 – igennem på 14 linier uden nogen som helst selvstændig analyse (223)? Det samme gør sig for så vidt gældende for den vigtige svenske disputation om religionen på rigsdagen i Västerås i 1527, her behøves der kun 6 linier. Jeg spørger: Kan det teologiske indhold af Västerås koges ned til dette: “Doctor Galle of Uppsala spoke in Latin, Master Oluf [Petri] in Swedish. On the questions of indulgences, bishops’ wordliness, and divine law Master Oluf appealed to God’s Word; Doctor Galle (...) to immemorial tradition” (253). Nej, de teologiske kilder kommer slet ikke til orde hos Larson på trods af løfterne. Måske er det et bevidst valg, altså at afspejle en virkelig gennemført “top-down” reformation? Larsons tilgang behandler reformationsprocessen som ‘state-building’ i form af en kamp om ikke bare magt, men også ‘autoritet’: den politiske frem for den teologiske/kirkelige. Larson redegør også rigtig fint for den politiske udvikling fra Christoffer af Bayerns død i 1448 frem til Christian III, hvorfor der ikke hersker tvivl om, at for Larson er det det dramatiske spil om magten i de nordiske riger, som reformationen snor sig om. Konge før kirke, reform før teologi. Bogen falder i fire dele med i alt 21 kapitler. Første del behandler Christian II’s regeringstid, anden del efterfølgerne, dvs. Frederik I i Danmark-Norge og Gustav Vasa i Sverige, tredje del er rent dansk: Grevens Fejde, mens den fjerde og afsluttende del behandler den nye orden og ”The Settlement” heraf (egentlig en ret god term for at undgå det tysk-kontinentale begreb om ‘konfessionalisering’).

Larsons bog er bygget traditionelt og strengt kronologisk op, og han lægger sig endog meget tæt op ad de forhåndenværende nordiske sekundærværker, skønt der i noterne troligt og givtigt refereres direkte til breve og andre aktstykker; men udover referatet kommer Larson sjældent. Formen er nærmest krønikens. Enkelte svipsere sniger sig derfor også ind; det sker jo, hvis man anvender Arild Huitfeldts slut-1500-talskrønike som kildekrift eller i hvert fald ramme for den danske reformationshistorie. Bogen er ellers lydefri, har et godt noteapparat og en fyldig bibliografi; man finder dog nogle irriterende gentagelser og enkelte fejl, fx de upræcise kort. *Reforming the North* er en detaljerig fortælling om det sammenspundne væv, Norden var

på reformationstiden, og som sådan er den komparative tilgang oplysende både i sig selv og for de respektive landes egen historie om reformationen af samfund og kirke. I hvert fald er den god at blive klog af for en, der ikke kender til Nordens reformationer, læs: god for en engelskmand.

Rasmus H.C. Dreyer

Ole Riis og Linda Woodhead

A Sociology of Religious Emotion. Oxford: Oxford University Press 2010. 270 s. £ 34.

Forholdet mellem religion og samfund er en følelsesladet affære. Det er dog vanskeligt at få et præcist videnskabeligt greb om, hvordan følelser, religion og samfund er forbundne. Hvor ord og handlinger er interpersonelt tilgængelige, så er følelser anderledes subjektive, private og rationelt uigennemtrængelige. Sådan lyder i hvert fald den almindelige holdning, som de to forfattere til denne velskrevne bog vil gøre op med. Bogen er et overbevisende argument for en genovervejelse af følelsernes betydning for religionssociologien og et forsøg på etablering af et længe savnet teoretisk fundament for fremtidige videnskabelige undersøgelser af religiøse følelser. Det er med andre ord et stort og kompliceret projekt, der på spil i denne velstrukturerede og omfangsmæssigt overskuelige bog.

Bogen består af en lang introduktion, 6 kapitler, en kort konklusion, og et tætskrevet appendiks om metode og praksis i sociologiske studier af følelser. Jeg koncentrerer mig om kap. 1, 2 og 6, der forekommer mig særligt interessante i en teologisk sammenhæng. De resterende kapitler er ikke kedelige (særligt kap. 4 om religiøse følelsers magt er spændende), men involverer en mere rendyrket sociologisk analyse af religiøse følelsers dynamik.

Kap. 1 er bogens teoretiske knudepunkt. Her argumenterer forfatterne overbevisende for deres egen relationelle følelseteori, udarbejdet i en grundig diskussion med aktuelle filosofiske, psykologiske og naturvidenskabelige perspektiver på følelser. Teorien lægger naturligvis mest vægt på følelsernes sociologiske "meso- og makroaspekt" (dvs. sociale interaktioner og samfundsmæssige dynamik), men undgår en forsimplet sociologisk reduktionisme (der anser følelser som alene et produkt af sociale kræfter og kollektive stemninger) ved at tage følelsernes personlige "mikroaspekt" seriøst. Resultatet er en nuanceret, flerdimensional fremstilling, der tegner et billede af menneskelige følelser som et dynamisk produkt af særligt tre afgørende faktorer: selv, samfund og (symbolske) objekter. Teorien bliver konsolideret med nøglebegrebet "følelsesregimer", der fungerer som analytisk katalysator gennem resten af bogens undersøgelser. Følelsesregimer er socio-symbolske makrostrukturer, der opretholder de følelsesmæssige normer, der artikulerer og kontrollerer følelser i forskellige segmenter af samfundet – fra forretningslivets dyrkelse af ambition over familiens intime kærlighed til en religiøs gruppes følelses-